

GALERIILE SUBTERANE DIN COMUNA CIORESCU, MUNICIPIUL CHIȘINĂU: TRECUT ȘI PREZENT

Aurelia TRIFAN, Nicolae BUGĂIANU

Abstract

The underground galleries in Cricova, Mileștii Mici and Brănești are well known in the country due to their subsequent use in the field of vinification in the second half of the 20th century, impressing with large dimensions and aesthetic value of the environment. An example based on the experience gained in this field is the galleries in the Ciorescu commune of Chisinau municipality. Belonging to an older limestone mine, they kept the imprint of stonemasons armed with chisels and hammers. As a result of excavating the limestone blocks for the construction of surrounding houses, tunnels with a sinuous structure were formed. The height of some of them did not exceed 1.4 meters. At the beginning of the 20th century the mine was abandoned, and the emergence in a new hypostasis, that of a winery, is fully justified, since the underground environment provided a space for maturation and storage of wines, while also being profitable. The environment created by the underground structures protects the wines from temperature and humidity fluctuations without requiring additional equipment to maintain a low temperature of 12-14 degrees Celsius and humidity of 97-98%, which are optimal conditions for the gradual transformation of stum into an elixir with dozens of shades and flavours worthy of Bacchus. Despite all the difficulties encountered during the widening of the tunnels, the underground constructions of the Ciorescu commune gained the attention of the company „Lion-Gri”, founded in 1997, that started the process of changing the character of the space in the same year. The initial appearance, generated by the machines and technical equipment used for the excavation, was mostly maintained, while the underground network was developed in a series of technological spaces, passageways for vehicles, galleries arranged for storing wines in barrels, as well as in bottles. Starting from the existing structure, the concept of the architecture of underground galleries was expanded to incorporate public spaces as well. The complex integrates an enormous museum zone designed to reflect the architecture of the houses of the central area of the country and the peasant hou-

sholds as part of the rural landscape. The current architectural solution of the galleries reveals the centrality of the visitor's position and the importance of its attraction based on the cultural-artistic presence.

Keywords: Ciorescu, Chișinău, mining, underground galleries, public spaces.

Exploatarea pietrei de calcar se face în cvasitotalitate în galerii subterane – mine. În prezent, teritoriul Republicii Moldova este străbătut de sute de kilometri de galerii subterane ca rezultat al excavării zăcămintelor de calcar. Aceste roci sedimentare se întâlnesc frecvent în partea nordică și centrală a țării, unde acum milioane de ani se găseau mările Tortoniană și Sarmatică. Procesele geologice de formare a calcarelor s-au desfășurat în funcție de acoperirea teritoriului cu apele acestor mări în diferite perioade (*fig. 1*).

E cunoscut faptul că în sarmațianul mediu aproape tot teritoriul dintre Nistru și Prut a fost acoperit de Marea Sarmatică, formându-se mari depozite calcareose. În veacul meotic, marea s-a retras spre sud, creându-se posibilități ca acestea să fie exploatate. Principalele zăcămintele se află în valea râului Nistru (Naslavcea, raionul Ocnița; Ghidirim, raionul Râbnita; Saharna, raionul Rezina; Grigoriopol, Tiraspol ș.a.) și în cursurile inferioare ale râurilor Răut (Brănești și Morovaia, raionul Orhei; Mașcăuți, raionul Criuleni), Ichel (Cricova, Goian, Făurești, mun. Chișinău), Ciorna (Lipcenii, raionul Rezina), Racovăț (Gordinești, raionul Edineț) și Ișnovăț (Mileștii Mici, raionul Ialoveni).

Zăcămintele intens valorificate se află în preajma orașului Cricova, situate în valea râului Ichel. Calcarele afloră în valea abruptă a râului, fiind utilizate de către populația locală din timpuri foarte vechi. Depozitele formate în sarmațianul mediu se află la adâncimea de cca 60-70 m și mai jos, fiind acoperite de straturi de nisip și argilă. Calcarele utile au o grosime de 10-60 m și sunt extrase prin metoda de exploatare subterană¹.

¹ I. Agachii, *Resursele minerale utile de pe teritoriul Republicii Moldova*. https://www.academia.edu/36261517/Resursele_minerale_utile_de_pe_teritoriul.pptx (accesat 18.10.2019)

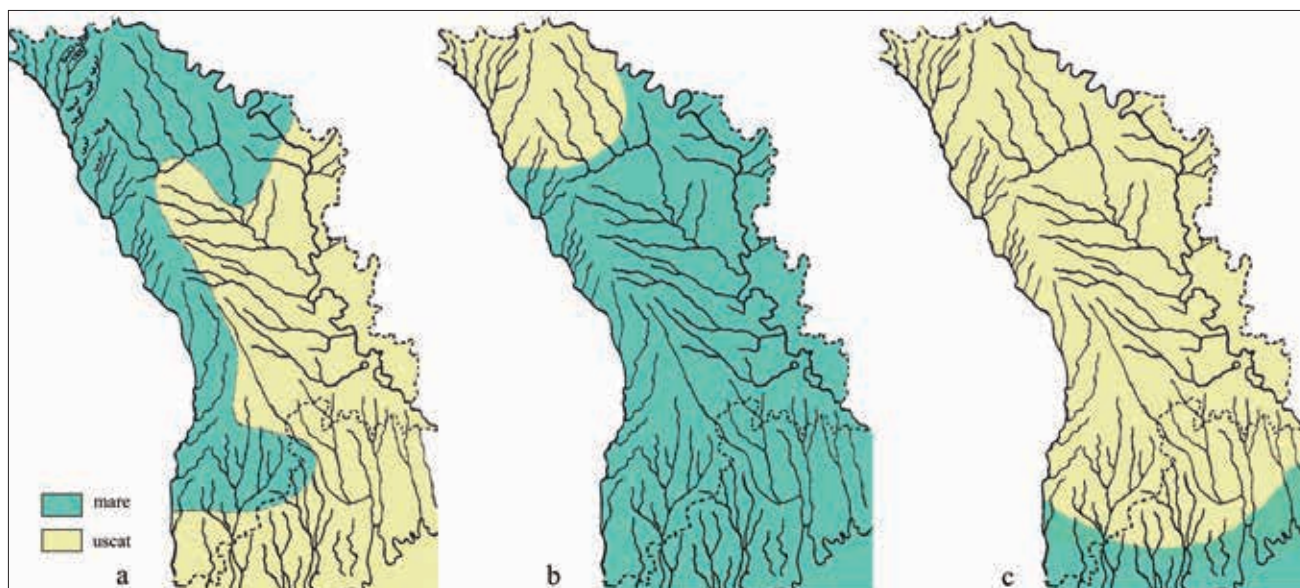

Figura 1. Formarea depozitelor calcaroase pe teritoriul Republicii Moldova: a) teritoriul Republicii Moldova în veacul tortonic (acum 18-20 mil. ani); b) teritoriul Republicii Moldova în timpul sarmaticului mediu (acum 13-18 mil. ani); c) teritoriul Republicii Moldova în veacul meotic (acum 10-14 mil. ani)

Figure 1: Formation of limestone deposits on the territory of the Republic of Moldova: a) the territory of the Republic of Moldova in the tortonic age (18-20 million years ago); b) the territory of the Republic of Moldova during the middle of the sarmatic period (13-18 million years ago); c) the territory of the Republic of Moldova in the meotic age (10-14 million years ago)

În aval de orașul Cricova se găsesc zăcăminte importante de calcar pentru blocuri, valorificate atât prin extracții miniere subterane, cât și prin exploatare deschisă în cariere. Printre ele sunt galeriile subterane situate între satele Ciorescu și Făurești, care au o vechime de peste 100 ani. Cu toate că nu este cunoscută data exactă privind începerea lucrărilor de exploatare, unele documente de arhivă oferă informații despre evenimentele legate de istoria acestei mine.

Extragerea masivă a pietrei de calcar în carierele din zonă începe pe la mijlocul secolului al XIX-lea. În această perioadă este implementat un procedeu nou în executarea lucrărilor miniere, constând în obținerea galeriilor înguste de 3-4 m, succedate de spații mai largi. În cazul unui acoperiș trainic, coridoarele se lărgeau până la 8-15 m. La aplicarea acestui procedeu de săpare erau amplasați stâlpi de siguranță pentru a susține rocile din acoperiș².

Cariera de piatră de lângă Făurești, aflându-se pe malul abrupt al râului Ichel, permitea extracția fără descoperirea stratului superior de pământ, prin lucrări miniere orizontale. În masivul pietros se săpau galerii în formă de coridoare și camere în câteva niveluri.

Anumite informații despre carierele de exploatare a pietrei de calcar puteau fi întâlnite periodic în documente începând cu anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. În unul dintre acestea se aduce la

cunoștință că în iulie 1905 muncitorii din minele de lângă Făurești, printre care erau și cei angajați de mai bine de zece ani, au declanșat grevă din motivul condițiilor de trai și de muncă insuportabile³. Angajarea lor cu mult mai înainte de acest eveniment ne dovedește că mina exista deja la sfârșitul secolului al XIX-lea, iar excavațiile pietrei de calcar încep, cel mai probabil, mai devreme. Vechimea galeriilor este dovedită și de urmele lăsate de instrumentarul tehnic specific activității miniere la un nivel tehnologic rudimentar, și de dimensiunile acestor galerii, destul de joase și înguste.

Carierile de piatră rămăneau a fi exploatate într-o mică parte de locuitorii satelor din împrejurimi. De exemplu, cei din Cricova exploatau aproximativ o desetină de carieră⁴, extragerea pietrei aducându-le venit prin vânzarea ei în orașul Chișinău sau satisfăcându-le nevoile personale – construiau locuințe, garduri etc.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea, zemstva începe să dea în arendă carierele de piatră diferitor întreprinzători în scopul acumulării de venit. Începând cu

² ANRM. F 2846, inv. 3, d. 558, f. 17-18.

³ Стаття о забастовке рабочих каменоломен в Оргеевском уезде и тяжелых условиях их труда, 9 июля 1905 г. С. 118-119. / Stat'ia o zabastovke rabochikh kamenolomen v Orgeevskom uезде i tiazhelykh usloviakh ikh truda, 9 iulia 1905 g. S. 118-119.

⁴ P. Furtună, V. Gușan, *Orașul Cricova – file de istorie*. Chișinău: Universitas, 2004, p. 101.

anul 1898, carierele de la Cricova erau date în arendă negustorului B. Rubinștein, iar ulterior lui Moșca Caușanschi⁵. Dirijarea lucrărilor de exploatare a pietrei era efectuată de specialiștii trimiși de Departamentul Minier din Odesa. Inginerul și inspectorul tehnic dădeau indicațiile necesare privind desfășurarea acestora.

Majoritatea angajaților carierei de la Făurești erau de etnie rusă, refugiați din guberniile Orlov și Tula; basarabeni – într-un număr foarte mic. Muncitorii erau remunerați pentru piatra tăiată cu 5,5 copeici sau cu 4 copeici pentru bucată în funcție de duritatea ei și puteau câștiga de la 50 până la 70 de copeici pe zi. Din câștigurile muncitorilor 2% erau reținute de către angajatori. În pofida câștigurilor reduse, instrumentele utilizate erau procurate de muncitorii înșiși. De asemenea, ei erau obligați să achiziționeze lămpile și kerosenul, iar, din cauza distanței relativ mari până la oraș, produsele necesare erau aduse de către vânzători, care le livrau marfa la prețuri mai mari decât în oraș.

Pilele în oraș costau 13 copeici bucata, pe când muncitorii erau nevoiți să le procure cu 20 de copeici. Pentru kerosen, în loc de 9 copeici – 12-13 copeici. Tutunul cumpărat cu 10 copeici în oraș era livrat muncitorilor cu 13 copeici. Produsul principal, pâinea, cu prețul de 1 rublă 10 copeici, era livrat cu 1 rublă 30 copeici; cea albă, cu prețul de 1 rublă 30 copeici, cu 1 rublă 60 copeici. Adăugător pentru marfa adusă, vânzătorii luau până la 25 de copeici. Muncitorii au apelat de mai multe ori la cei care supravegheau lucrările (în document sunt aduse numele lor: tehnicianul Krasnianski și inginerul Maliarevski), înaintând plângeri privind condițiile dificile de muncă, duritatea pietrei și salariul scăzut, la care li se răspundea cu sudalme și bătaie de joc, sfătuindu-i „să roadă piatra cu dinții, dacă ferăstrăul nu o ia”. Această stare a lucrurilor a durat destul de mult; dar muncitorilor le-a crăpat răbdarea, atunci când au aflat despre profitul excesiv de mare al angajatorilor, Prays și Goldenberg: plătind nu mai mult de 20 de copeici muncitorilor pentru tăierea unei plăci de calcar, ei o vindeau în oraș cu 2 ruble. Aceasta a fost ultima picătură. Ca reacție, minierii declară grevă, înaintând mai multe revendicări. Cererea atestă situația lor extrem de grea:

1. Munca să fie desfășurată de la 6 dimineața până la 6 seara, inclusiv 2 ore pentru dejun și prânz. Apăsarea întrebarea: de ce muncitorii cereau de la proprietari ceea ce era prevăzut de lege, lucrul mai mult de 12 ore fiind strict interzis?

⁵ *Ibidem*, p. 101.

2. Introducerea carnetelor de plată cu înscrierea condițiilor contractului. O cerință iarăși complet neînțeleasă: de ce lipseau carnetele și cine era responsabil pentru acest lucru?

Cerințele suplimentare se refereau la condițiile de trai. Muncitorii trăiau în camere tăiate în stâncă, fără pardoseală, nici măcar văruite, fapt ce necesita îmbunătățirea situației – să fie construite noi încăperi cu condiții adecvate. Remunerarea pentru o zi de muncă să fie de 1 rublă și 50 de copeici, iar salariul să fie achitat săptămânal. Muncitorii cereau cazan comun pentru apă fierbinte, instalarea casei de plată, atitudine respectuoasă și, în sfârșit, uneltele, lămpile și kerosenul să fie din contul proprietarului.

Din acest document aflăm despre situația precară și disperată în care se găseau minierii la acea perioadă, care a dus la multiple greve și mișcări muncitorești, provocând încetarea construcțiilor și a operațiunilor de creditare, iar ulterior impunând arendatorii să anuleze contractele cu uprava zemstvei județului Chișinău din cauza imposibilității achitării sumei anuale pentru desfășurarea activității miniere.

Exploatarea carierei de lângă Făurești au fost prelungite până în 1914, după care, cel mai probabil, mina a fost închisă.

Industria comunei Ciorescu, în componența căreia intră satele Ciorescu, Făurești și Goian, continuă să fie reprezentată de carierele de piatră de calcar. Din anul 1948 începe exploatarea industrială a acestui zăcământ. În 1958 a fost fondată întreprinderea de exploatare a calcarului din Goian, iar din 1971 întreprinderea figurează sub denumirea de Mina Goian.

Muzeul comunei Ciorescu, este deschis la sfârșitul anilor '90 în clădirea fostei Școli de Agronomie⁶, ocupând două săli la parter, s-a născut din dorința comunității locale de a conserva memoria despre breslele meșteșugărești care și-au pus amprenta pe modul de viață al localnicilor. Multe din uneltele și obiectele legate de activitatea minieră au fost dona-

⁶ Edificiu construit în anii 1912-1914. Monument de arhitectură de importanță națională. Din izvoarele istorice se poate constata că clădirea este ridicată pe moșia de lângă localitatea Cricova, procurată de negustorul Ion Gheorghe Ciorescu prin anii '60 ai sec. XIX. Prin proiectul special din 1871 sunt delimitate hotarele moșiei de pământurile proprietarilor vecini. Faptul că Ciorescu a dorit edificarea școlii îl desprindem din testamentul său, alcătuit la 30 noiembrie 1884. În document se menționează că „după expirarea termenului de moștenire din partea soției sale patru sute de desetine din ocină vor trece ca dar Zemstvei județene pentru edificarea unei școli agricole”.

te muzeului de către săteni, meseria fiind practică și până azi. Sala de expoziție dispunea de o colecție alcătuită din ferăstraie, pile, barde, ciocane, clinuri și lămpi cu kerosen. Cu părere de rău, după deschiderea Școlii de Arte, care ocupă în prezent acest edificiu, muzeul a fost închis. Totuși, o parte din materiale rămân să fie depozitate în clădirea Primăriei.

Economia comunei se caracterizează azi prin prezența mai multor sectoare de activitate. În sectorul primar predomină activitățile de extracție a zăcămintelor minerale, în satele Făurești și Goian evidențiindu-se companiile: „Slatina Trans” SRL, „Gorniac” SRL, „Nighedi-Trans” SRL, „Nutavi” SRL și „Bunegoț” SRL⁷. O mare parte a lucrărilor miniere continuă să fie desfășurate prin extracții subterane. Valorificarea acestor galerii după finalizarea lucrărilor de exploatare a rezervelor de piatră ridică încă probleme de rezolvat. Utilizarea lor drept spații pentru industria vinicolă și cea turistică poate fi considerată justificată. Rețelele de tuneluri de la Cricova, Mileștii Mici și Brănești sunt bine cunoscute în țară datorită utilizării ulterioare în domeniul vinificației în a doua jumătate a secolului al XX-lea, dar și în scopuri turistice în ultimele decenii, impresionând prin dimensiunile enorme și valențele estetice ale cadrului ambiant.

Un exemplu bazat pe experiența dobândită în această direcție sunt și galeriile din comuna Ciorescu a municipiului Chișinău (fig. 2). Aparținând unei mine mai vechi de exploatare a calcarului, aceste galerii au păstrat amprenta pietrarilor înarmați cu dălți și ciocane, demonstrând faza incipientă a mineritului. În urma excavării blocurilor de calcar pentru construcția caselor din împrejurimi, s-au format tuneluri cu o structură sinuoasă neregulată și de dimensiuni mici. Înălțimea unora din ele nu depășea 1,4 metri. La începutul secolului al XX-lea mina a fost abandonată, iar apariția ei într-o nouă ipostază, de cea a unei întreprinderi vinicole, este pe deplin justificată, mediul subteran oferind un spațiu care poate asigura locația pentru activități legate de maturarea și păstrarea vinurilor, fiind, totodată, și profitabile. Cadrul creat de structurile subterane protejează vinurile de oscilațiile de temperatură și de umiditate, fără a necesita utilaj adăugător pentru menținerea unei temperaturi scăzute de 12-14 °C și a umidității de 97-98%, ce constituie condiții optime pentru transformarea treptată a mustului într-o licoare babilică cu zeci de nuanțe și arome.

Cu toate dificultățile întâlnite la lărgirea tunelurilor, construcțiile subterane din comuna Ciorescu

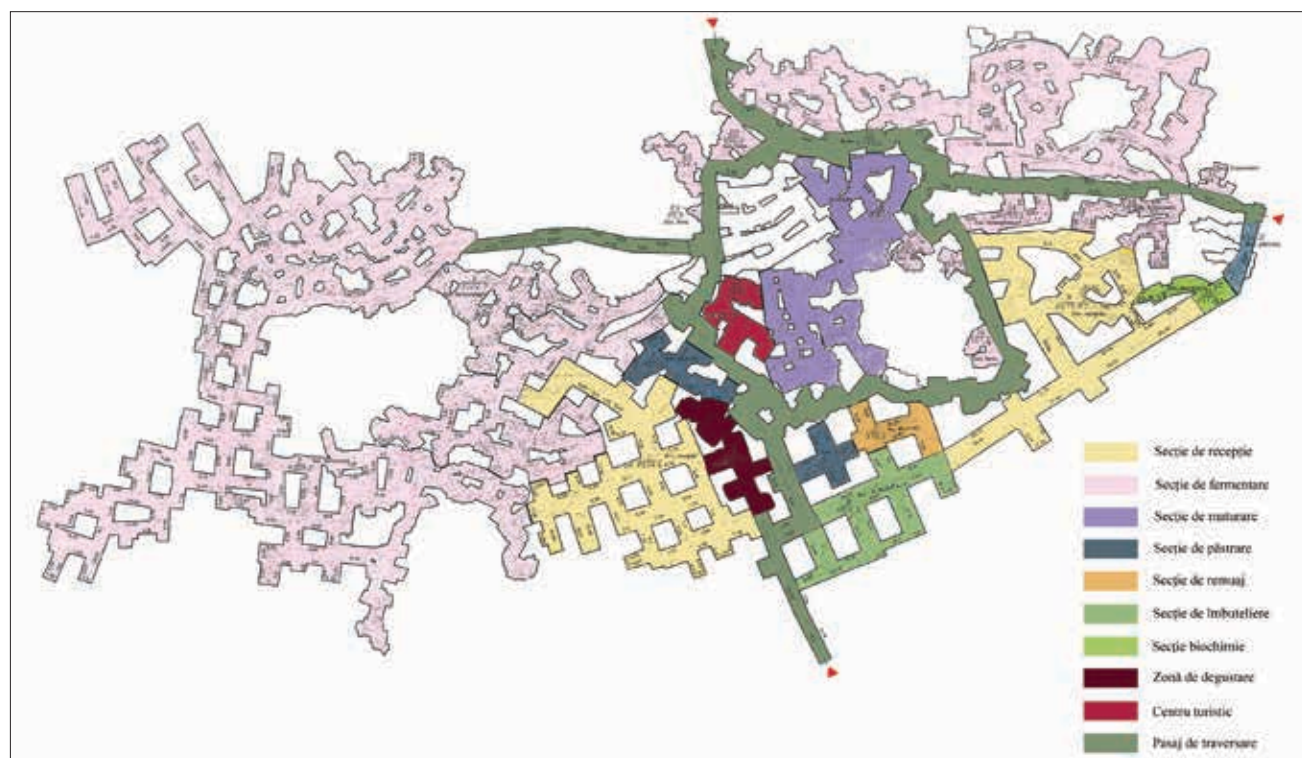

Figura 2. Planul galeriilor subterane („Lion-Gri” SRL), comuna Ciorescu

Figure 2: Plan of the underground galleries („Lion-Gri” SRL), Ciorescu commune

⁷ <http://www.ciorescu.md/index.php/ageni-economici> (accesat 18.10.2019).

au prezentat un interes deosebit pentru compania „Lion-Gri”, luându-se în calcul atât beneficiile economice ale unei asemenea facilități subterane, cât și frumusețea peisajelor înconjurătoare și spectaculozitatea spațiilor interioare. Compania, începând cu anul 1997, când este fondată, demarează procesul de adaptare a spațiului subteran pentru necesitățile întreprinderii de vinificație. Aspectul lor inițial, determinat de utilajul tehnic folosit pentru excavare, a fost în general menținut, în timp ce rețeaua subterană s-a dezvoltat într-o serie de spații tehnologice (secțiunile de recepție, fermentare, remuaj, maturare), pasaje de traversare pentru vehicule, galerii amenajate pentru depozitarea vinurilor în baricuri, cât și în sticle. Plecând de la structura existentă, în arhitectura galeriilor subterane a fost implementat conceptul legat de transformarea lor în spații publice care posedă o atractivitate deosebită datorită expresivității galeriilor atât prin gama cromatică, cât și prin porozitatea diferită a unor porțiuni, cu incluziuni de alge calcaroase, coralieni, cochilii de moluște etc., ce relevă apartenența zonei fostei Mări Sarmatice. Calcarele din regiunea cercetată sunt, de obicei, de culoare albă, uneori însă având tentă galbenă, portocalie sau ocru, caracteristică conținutului de oxid de fier, ce se evidențiază îndeosebi în minele Ciorescu. Un aspect pozitiv al spațiului subteran este libertatea volumetrică pe care o oferă galeriile și textura sa după prelucrarea tehnică. Aceste galerii păstrează urme din fiecare etapă de evoluție a exploatărilor miniere, de la galeriile orizontale cu extracție manuală până la mineritul modern. În funcție de metodele de extragere a rocilor din mină și tehnicile folosite, galeriile au căpătat un aspect diferit. Cele din Ciorescu se deosebesc prin întrebuințarea uneltelor ce evidențiază vechimea minei.

În amenajarea interioarelor apar elemente arhitecturale decorative (arcuri, coloane), incluse de proprietar din dorința de a remarcă sau de a crea senzația unei arhitecturi vernaculare (fig. 3). În esență, este o arhitectură a golurilor deliberat excavate, reprezentând o rețea de tuneluri șerpuitoare.

Sunt spectaculoase structurile pentru depozitarea vinurilor în sticle – case⁸, completându-se într-o armonie deplină cu galeriile. Construite din cărămidă, dar placate iscusit cu piatră, acestea primesc un desen geometric care le subliniază forma. Procedul imprimă expresivitate artistică suprafețelor. Segmentul analizat conține adăugător un perete cu deschideri

⁸ Cază – despărțitură regulată pentru depozitarea sticlelor cu vin. – Din fr. *case*.

Figura 3. Amenajări interioare. Foto A. Trifan

Figure 3: Interior design. Photo A. Trifan

Figura 4. Vinoteca. Foto A. Trifan

Figure 4: Vinotheque. Photo A. Trifan

în care au fost fixate grilaje (fig. 4). Accentul principal revine celor două compoziții cioplite în piatră de calcar, bine proporționalizate – o femeie tânără și Bacchus, ambii ținând urcioare cu vin (fig. 5 și 6). În galerii poate fi observat și un alt basorelief, interpretându-l pe Bacchus, presupun, care ține o mască cu chip de leu, pentru a-i sublinia dubla natură sau divinitatea (fig. 7), dar ar putea fi și reprezentarea unui titan, care ne demonstrează puterea supranaturală depusă la sprijinirea tavanului acestor galerii.

Galeriile Ciorescu nu posedă un spațiu separat atribuit degustărilor, el fiind integrat într-un enorm spațiu „muzeistic”, conceput pentru a reflecta arhitectura caselor din zona centrală a Republicii Moldova, a gospodăriilor țărănești ca parte a peisa-

Figura 5. Vinoteca. Femeia cu urciur. Basorelief. Foto A. Trifan
 Figure 5: Vinotheque. Woman with a jug. Bas-relief. Photo A. Trifan

Figura 6. Vinoteca. Bacchus. Altoarelief. Foto A. Trifan
 Figure 6: Vinotheque. Bacchus. Haut-relief. Photo A. Trifan

Figura 7. Spațiile de depozitare a vinurilor în baricuri. Basorelief. Foto A. Trifan
 Figure 7: Are for wine storage in barrels. Bas-relief. Photo A. Trifan

jului rural. Scopul a fost atins, dar fără respectarea proporțiilor elementelor arhitectonice. Redarea curții interioare a casei țărănești prin introducerea unui număr excesiv de obiecte și decorarea supraabundentă a pereților sălii sunt nejustificate. Interpretarea se înscrie întrucâtva în zona de artă naivă, artizanală, creând o imagine butaforică (fig. 8).

Soluționarea problemei accesului deschis al publicului nu a fost dusă la bun sfârșit din mai multe cauze. Printre ele e și absența unui drum acceptabil ce ar permite turiștilor să ajungă la destinație. Planificarea căilor de acces din partea orașului Cricova, precum și asigurarea accesului din partea satului Ciorescu prin construcția unui drum care ar face posibilă circulația mijloacelor de transport, actualmente el nefiind nici măcar acoperit cu pietriș, nu s-a soldat cu un rezultat pozitiv.

Figura 8. Zona de degustare. Foto A. Trifan
 Figure 8: Tasting area. Photo A. Trifan